

FOTO: GIJS VAN OUWERKERK

‘BAAS OVER EIGEN VAGINA’

Baas in eigen buik. Met die leus trokken feministen in de jaren zestig ten strijde voor hun eigen seksuele rechten. Veertig jaar later zijn het vooral de rechten van niet-westerse vrouwen die bevochten worden. Hoogleraar Sawitri Saharso leidde op 16 juni dit jaar een discussieavond over meisjesbesnijdenis en feminisme, met als titel: ‘Baas over eigen vagina’. Het debat kwam vlot op gang, maar er ontstond ook al gauw consensus. Over de noodzaak het onderwerp meisjesbesnijdenis niet los te zien van de maatschappelijke context. En over het belang van een gelijkwaardige dialoog.

BRAM TUK, AGNES VERHULST

***De bestrijding van meisjesbesnijdenis
in feministisch perspectief***

Sawitri Saharso werd gegrepen door de vraag hoe allochtone vrouwen in Nederland hun autonomie kunnen bewaken toen zij geconfronteerd werd met opvallende en drastische beslissingen die deze vrouwen soms 'moeten' nemen. Als bestuurslid van een Marokkaans meisjescentrum kreeg ze te maken met meiden die na voorhuwelijkse seks vroegen om een hersteloperatie van hun maagdenvlies. Ook werd zij geconfronteerd met zelfmoorden van Hindoeïstische vrouwen, als reactie op mishandeling. Hoe vrij zijn deze vrouwen om zelf te beslissen wat er met hen gebeurt? Om bijvoorbeeld nee te zeggen tegen een hersteloperatie, of weg te lopen na mishandeling. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze vrouwen, omdat zij onderdrukt worden, geen vrije keuze hebben. De keuzes die zij dan maken, zijn de keuzes van hun mannelijke onderdrukkers.

Dat is volgens Saharso een betuttelende opstelling, die voortkomt uit onbegrip voor keuzes die ons vreemd zijn. Al spelen de opvattingen van mannen een belangrijke rol, het is onjuist er op voorhand van uit te gaan dat vrouwen geen eigen keuzes maken. Meisjesbesnijdenis – Saharso hanteert zelf de term Female Genital Cutting (FGC) – is een onderwerp waarbij direct de vraag rijst hoe autonoom de vrouwen zijn die er zelf voor lijken te kiezen.

LASTIGE VERONTWAARDIGING

Vrouwelijke genitale vermindering roept een enorme morele verontwaardiging op, zeker bij feministen. Het wordt gezien als symbool van verregaande onderdrukking van de vrouwelijke seksualiteit en gekwalificeerd als een uitgesproken vorm van vrouwenonderdrukking. Die verontwaardiging binnen feministische kring heeft

Hoe kunnen de slachtoffers zelf kiezen voor een vrouwonderdrukkende praktijk als meisjesbesnijdenis?

een belangrijke rol gespeeld in de totstandkoming van een categorisch verbod op alle vormen van vrouwenbesnijdenis.

Er zullen weinig mensen zijn die het een mooi onderdeel van het cultureel erfgoed vinden. Toch wringt er iets als vrouwen zelf een belangrijke rol spelen bij de instandhouding van een dergelijke traditie. Hoe kunnen de slachtoffers zelf kiezen voor een vrouwonderdrukkende praktijk als meisjesbesnijdenis? Bij de meest ingrijpende vormen ervan bestaat geen

twijfel over de schadelijkheid en is het lastig om begrip te hebben voor de actieve rol die vrouwen hierin zelf hebben. Gaat het om kinderen, dan is de veroordeling al helemaal vanzelfsprekend. Bij de lichtste vormen, die niet of nauwelijks schadelijk voor de gezondheid lijken te zijn, ontstaat makkelijker enige tolerantie voor het gebruik. Niet voor niets klinken ook in Nederland om de zoveel tijd stemmen die pleiten voor het toestaan van de lichte vorm: het prikje of sneetje in de clitoris-huid. De vrouwen willen het immers zelf?

AUTONOME KEUZE

Veel vrouwen in Afrika, en vermoedelijk ook uit Afrika afkomstige vrouwen in Europa, zijn zelf de pleitbezorgers van meisjesbesnijdenis. Zij organiseren de besnij-

Afrikaanse vrouwen organiseren zelf de besnijdenis van zichzelf en hun dochters

denis van hun dochters of van zichzelf. Vrouwen die in een gebied wonen of tot een groep behoren waar het de gewoonste zaak van de wereld is, hebben een reeks plausibele argumenten voor meisjesbesnijdenis. Wie niet besneden is, kan geen partner vinden en raakt geïsoleerd binnen de eigen gemeenschap. Ook in sociaaleconomisch opzicht heeft een onbesneden vrouw het moeilijk; ze zal grote moeite hebben in haar onderhoud te voorzien. Het zijn argumenten waarvoor we begrip kunnen hebben als we de context kennen waarbinnen zij die keuzes maken. Is hier sprake van een autonome en dus vrijwillige keuze of moeten we dit als een afgedwongen beslissing zien?

Saharso haalt hier de Amerikaanse filosofe Marilyn Friedman aan, die veel heeft geschreven over autonomie. Friedman

stelt: 'Maak een onderscheid tussen waar iemand voor kiest en hoe die keuze tot stand is gekomen.' Niet de uitkomst is bepalend voor ons oordeel of de keuze een autonome is, maar de feitelijke omstandigheden waarin de keuze tot stand komt. Is de vrouw toegerust om alternatieven te kunnen overwegen? Zijn dat reële alternatieven? De context kan zeer beperkend zijn, maar de keuze kan binnen dat beperkende kader toch een zelfstandige zijn. Saharso noemt dat intrapsychische autonomie.

Deze invalshoek betekent dat we – voordat we ons laten voorstaan op ons moreel gelijk – de tijd nemen om te luisteren naar de stemmen van vrouwen die ermee te maken hebben. Op deze manier is het mogelijk hun autonomie te herkennen en te erkennen. Zo'n opstelling voorkomt een houding van culturele superioriteit en maakt een dialoog mogelijk.

BORSTVERGROTING

Ook Clare Chambers, docent politieke filosofie in Cambridge, onderzoekt de motieven van vrouwen die beslissingen nemen die hen schaden, maar nu in het Westen. Zij onderzoekt waarom vrouwen kiezen voor praktijken die in de ogen van veel feministen vrouwvijandig zijn. Ondanks aantoonbare risico's als lekkende prothe-

ses, het moeilijker opsporen van borstkanker en verminderd seksueel plezier, kiezen vrouwen er op grote schaal voor hun borsten te laten vergroten. Chambers trekt de parallel tussen borstvergroting en meisjesbesnijdenis door te wijzen op de gezondheidsschade en de onherroepelijkheid van de ingreep. Ook benadrukt zij dat bij allebei de ingrepen de verwachtingen van mannen een grote rol spelen, maar dat het de vrouwen zijn die de ingreep willen en deze organiseren. Aan de hand van het voorbeeld van de 15-jarige Jenna, die grotere borsten wil, toont Chambers aan dat deze jonge vrouw wellicht een juiste keuze maakt. Jenna wil beroemd worden en ze is ervan overtuigd dat dit niet kan zonder grote borsten. 'Elke vrouw op televisie heeft grote borsten', zo argumenteert ze. 'Dus heb ik die ook nodig als ik op tv wil komen.' Je zou natuurlijk kunnen stellen dat er hier sprake is van een 'vals bewustzijn' en dat Jenna met informatie, educatie en communicatie wel op andere gedachten te brengen is, maar wie zegt dat Jenna geen gelijk heeft? Chambers oppert dat het best mogelijk is dat sociaal succes afhankelijk is van de omvang van iemands borsten. Jenna kan gelijk hebben dat haar borstvergroting, net zoals de besnijdenis van vrouwen in bepaalde niet-westerse culturen, een voorwaarde is voor maatschappelijk succes.

INSPIREREND VOORBEELD

De opvattingen van beide filosofen leiden volgens Saharso naar een belangrijke ►

► conclusie. Preventie van meisjesbesnijdenis moet zich niet alleen richten op de voorlichting en educatie van de betrokken vrouwen, maar ook op de sociale omstandigheden waarin dergelijke gebruiken in stand gehouden worden. Daarvoor moet de aanpak zich niet alleen richten op meisjesbesnijdenis maar de betrokken gemeenschappen in staat stellen hun maatschappelijke en sociale omstandigheden te verbeteren. Als inspirerend voorbeeld verwijst zij naar de werkwijze van Tostan, een ngo die werkt aan sociale verandering en duurzame ontwikkeling in meer dan 500 lokale gemeenschappen vooral in Senegal, maar ook in Guinee, Gambia, Djibouti, Somalië en Mauritanië.

Tostan betekent ‘doorbraak’ en heeft als werkwijze om zich te richten op capacity building: in driejarige programma’s worden geïsoleerde gemeenschappen onder-

Religieuze leiders spelen lokaal en landelijk een belangrijke rol

wezen. Mensen leren schrijven, mensenrechten worden besproken, er wordt een overlegstructuur ontworpen. Vervolgens richt de gemeenschap zich op onderwerpen die zij graag willen veranderen: hygiëne, onderwijs en man/vrouwverhoudingen. In deze gemeenschapsaanpak zijn traditionele Afrikaanse cultuuruitingen als vertelkunst, theater, dans en kunst instrumenten voor sociale verandering. Nadat de basis is gelegd om ingewikkelde onderwerpen te bespreken, wordt het ingewikkelde thema vrouwelijke genitale verminking ingebracht. Deze methodiek tegen meisjesbesnijdenis resulteerde in

Saharso pleit voor een crossculturele dialoog waarin wij ook kritisch kijken naar onze eigen samenleving

de uitbanning ervan in meer dan 2600 dorpen.

GEÏSOLEERD THEMA

De vraag hoe een gemeenschapsgerichte benadering in Nederland vorm moet krijgen is niet gemakkelijk te beantwoorden. Politiek en beleid maakten er – opgejut door media en publieke opinie – vaak een ‘single issue’-aanpak van; het moest vooral verboden worden. Inmiddels is er een andere lijn ingezet door het ministerie van vws. In zes gemeenten loopt momenteel een driejarig project specifiek gericht op het voorkomen van meisjesbesnijdenis. Bij de uitvoering (in de zes gemeenten, maar ook elders in het land) is veel aan-

besteedt enerzijds aandacht aan wetgeving, strafbaarheidsstelling en voorlichting hierover, en werkt anderzijds vanuit principes van gezondheidspreventie en gemeenschapsbenadering. Maar de sociale problemen in de betrokken Afrikaanse gemeenschappen worden (nog) niet aangepakt. In dat opzicht blijft vrouwelijke genitale verminking een geïsoleerd thema, al komt er wel steeds meer aandacht voor mensenrechten en genderspecten. Ook is er volop discussie over de mate waarin overheden de gemeenschappen daadwerkelijk faciliteren om het probleem van binnenuit aan te pakken.

DESIGNER VAGINA

Er zijn geluiden dat westers ‘anti-besnijdenisactivisme’ neokoloniaal is. Saharso is het hiermee niet eens. Zij begrijpt de aarzeling om je uit te spreken tegen gewoonten binnen andere culturen, maar meent dat iedere man of vrouw waar ook ter wereld zulke schadelijke praktijken mag veroordelen. Zolang het maar gaat om een veroordeling van het gebruik, niet van de gemeenschap of de cultuur.

Saharso dringt aan op een neutrale positie bij het oordelen over de persoonlijke keuzes van mensen, en pleit voor een crossculturele dialoog waarin westerlingen ook kritisch kijken naar de eigen samenleving. Het is nog niet zo lang geleden dat in Amerika clitoridectomie (wegsnijden van de clitoris) een populaire medische aanpak was van hysterie, lesbianisme, nymphomanie en overmatig masturberen. Cosmetische chirurgie van geslachtsdelen, de zogeheten ‘designer vagina’ wordt niet alleen in Amerika steeds gewoner, maar ook in Europa.

Kritisch zijn naar de eigen situatie en gericht vragen naar de context waarbinnen schadelijke praktijken plaatsvinden is noodzakelijk voor een daadwerkelijke dialoog. Emancipatie en maatschappelijke participatie van de gemeenschappen waar meisjesbesnijdenis voorkomt zijn nodig om ruimte te creëren voor een definitieve en algehele uitbanning van het gebruik. ●

Prof. dr. Sawitri Saharso is bijzonder hoogleraar Intercultureel Bestuur bij de Faculteit Bestuurskunde van de Universiteit Twente. Tevens is zij universitair hoofddocent sociologie bij de Vrije Universiteit Amsterdam, publiciste en ad hoc adviseur van de overheid.

dacht voor samenwerking met de risicogemeenschappen. Er is bijvoorbeeld een intensieve samenwerking met FSAN, de Federatie van Somalische Associaties in Nederland. Lokaal geven getrainde sleutel personen uit de gemeenschappen van Somaliërs, Ethiopiërs en Soedanezen voorlichting aan vrouwen en mannen. De informatie over meisjesbesnijdenis is soms ingebed in bredere gezondheidsvoorlichting. Religieuze leiders spelen lokaal en landelijk een belangrijke rol.

De groep jongeren van No Game (zie kader) geeft via interactief theater voorlichting op scholen. De Nederlandse aanpak

JONGEREN TEGEN MEISJESBESNIJDENIS

Uit een rapport van Unicef uit 2005 blijkt dat er wereldwijd tussen de 100 en 140 miljoen vrouwen besneden zijn, vooral in Afrika. Door migratie wonen er ook in Nederland besneden vrouwen en ongeveer 16.000 meisjes lopen het risico besneden te worden. Het is een vorm van kindermishandeling en in Nederland bij wet verboden.

Volgens No Game, een initiatief van Pharos, staat meisjesbesnijdenis haaks op de universele vrijheid van de vrouw om te beslissen over haar eigen lichaam en seksualiteit. No Game is een groep gemotiveerde jongeren met verschillende culturele achtergronden, die sinds 2006 strijden tegen

meisjesbesnijdenis door voorlichting te geven aan jongeren, vooral op scholen. Uit ervaring blijkt dat jongeren gemakkelijker over complexe onderwerpen praten met leeftijdgenoten dan met volwassenen. Het is belangrijk om zich bij de preventie van meisjesbesnijdenis te richten op jongeren uit de risicogroepen. Als aanstaande ouders moeten zij immers gaan kiezen of zij de traditie van meisjesbesnijdenis voortzetten. Maar No Game richt zich ook op autochtone jongeren om ze zo te mobiliseren tegen het gebruik.

Meer informatie: www.no-game.nl en www.meisjesbesnijdenis.nl